

LITE OM VARGÖN, DESS INDUSTRIER OCH TRAKTEN DÄROMKRING

**samt
KARTEN**

Artiklar från sid. 42-43 i jubileumsskriften

**VÄSTRA TUNHEMS
HEMBYGDSFÖRENING
1936-1986**

50 ÅR

LITE OM VARGÖN, DESS INDUSTRIER OCH TRAKTEN DÄROMKRING

Först till namnet Vargön. En del forskare vill göra gällande att det har med det Isländska ordet Vörgö-Mírl att göra och som betyder ön mellan strömmarna.

En del vill härleda namnet till ordet Varg som lär betyda frodvuxet träd. I så fall Vargön = ön med yviga granar.

Vargöns station hette tidigare Rånnums station och gjorde så ännu i början på 1900-talet.

Rånnum är idag en av de större gårdarna i trakten. Rånnums by har en gång i tiden legat på höger sida av riksväg 44 mellan dagens Esso-tapp och Sandgårdsån.

Även Vargöns skola hette tidigare Rånnums skola.

Rånnums gård ägdes tidigare av det gamla Vargöns AB men är numera i privat ägo och ägs av godsägare Björn Lunneryd.

På Rånnums gård finns en gammal välringklocka som förr i tiden när gården bytte ägare enligt köpekontraktet skulle betalas särskilt med 100 riksdaler banko, vilken summa skulle tillfalla fattigkassan

i kommunen. Gården hade under Vargöns AB:s tid den största betydelse för samhället. På gården fanns ett mejeri som försåg samhällets innevånare med såväl mjölk som smör. Omkring 1940 hade gården ett trettiotal arbetshästar och cirka ett hundratal kor och kalvar. Nisse Spång berättar att efter första världskriget kunde man få köpa 20 kilo potatis per hushåll, men samtidigt måste man köpa 20 kilo rovor, denna försäljning skedde i ett magasin på Rånnums gård. Vargöns AB:s tjänstemän skulle på den tiden innan det fanns kylskåp sommartid ha is till sina isskåp. Gårdens arbetare (statare) fick vintertid såga och taga upp is ur dammarna vid Fyrkanten. Den förvarades i en isbinge täckt med sågspån som låg i anslutning till mejeriet där även en del av isen användes.

Helvetesskogen var namnet på en stor sumpmark som låg belägen mellan Store kulle och Nygård innan den blev utdikad genom Bastån.

Att vattnet i Göta älv hade betydelse för industrins uppväxt kan man förstå, då

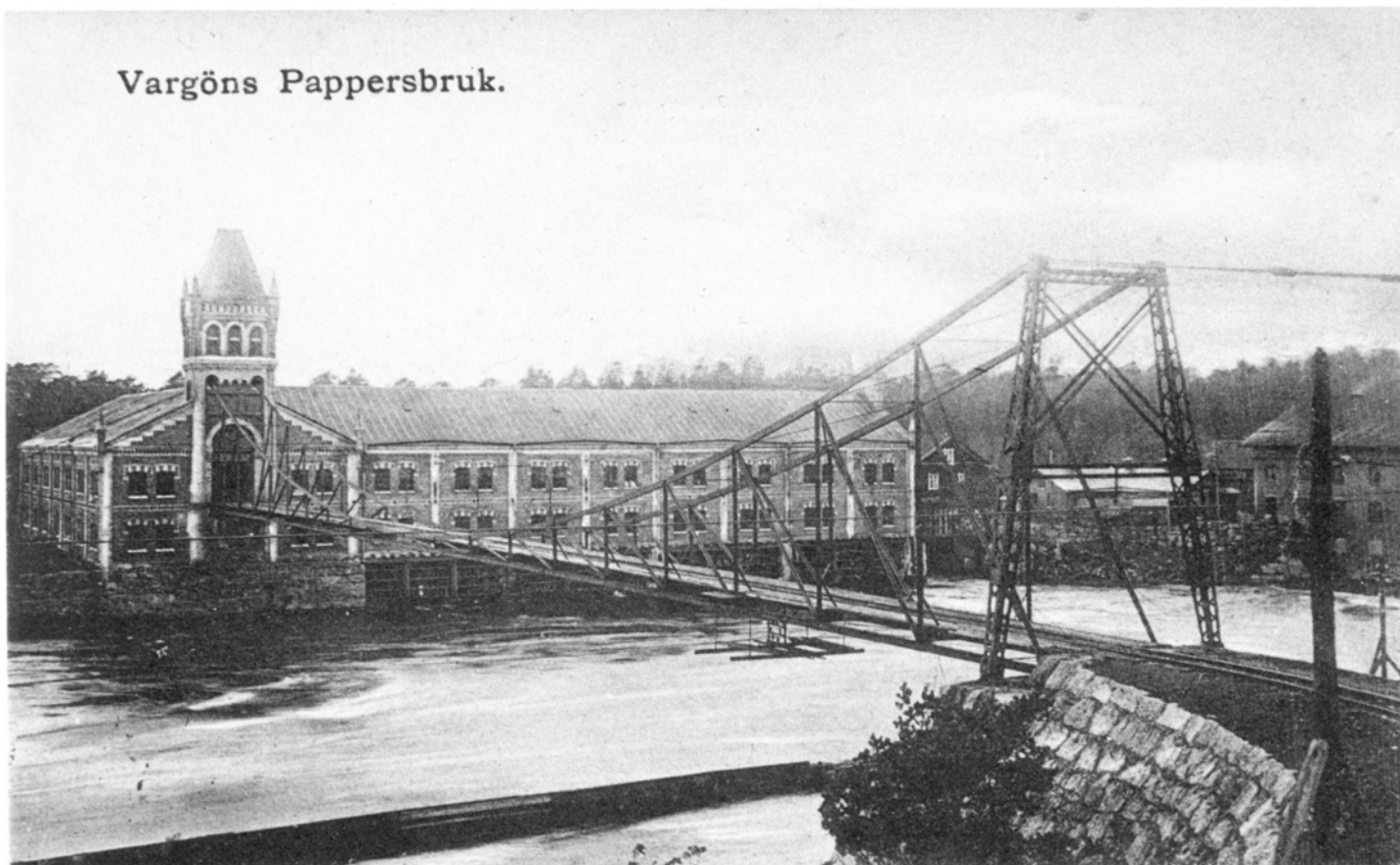
sedan flera hundra år ett antal kvarnar legat i trakten av Nye bro. En av dem låg på Vänersborgssidan av älven strax söder om brons landfäste. Denna byggnad fanns kvar långt in på 1900-talet och var då omgjord till kraftstation med bostäder ovanpå, där bland annat Nisse Spång växte upp. Strax söder om denna kraftstation låg den gamla sliperibyggnaden som Vargöns AB låtit uppföra. Detta sliperi brann ned år 1917, men än i dag kan man vid lågvatten se dess grund och slipstenar som ännu ligger kvar. Sliperiet hade förbindelse med pappersbruket på Vargösidan genom en hängbro som revs 1929.

Loket som trafikerade hängbron kallades för "Geta" och kördes bland annat av Nisse Spångs pappa, varför Nisse och hans syskon kallades för "Getonga".

Nisse Spång har mycket att berätta från sin uppväxttid i den gamla kvarnen, bland annat bodde familjen så de hade utsikt över den gamla Nye bro. Han berättar om olyckor när folk föll i den stida strömmen som då var under bron, det-

Gamla sliperiet med hängbron. Vykortets fotograf är Oskar Träff Göteborg.

Vargöns Pappersbruk.

ta var innan kraftstationen i Vargön var byggd och älven reglerad.

Enligt Teodor Göthberg, som också vuxit upp på Huvudnäsön vid älven fanns det fem egentliga fall i älven vid Vargön, de hette: Källshage fallet, Torströmmen som lär ha haft ett särskilt ljud, Huvudnäs-fallet, Nye bro fallet och Önafors fallet.

Nisse Spång berättar vidare, att när gubbarna varit i Vänersborg och festat och var på väg hem, fick en del för sig att göra konster på räckena till bron i fyllan och villan och flera av dem omkom på detta sätt. En gång var det en bonde uppfifrån Dal, som kört i skogen på berget och på vägen hem köpt ett lass hö i Tunhem och när han med lasset kommit ut på Nye bro, gled släden mot broräcket och överdelen av lasset samt bonden tippade över broräcket men blev turligt nog hängande i de rep som var lagda runt hölasset. Nisse Spångs far var en av dem som uppmärksammade bondens belägenhet och rusade till för att hjälpa. De lyckades få bonden upp på bron strax innan repen gav vika och lassets överdel föll ned i strömmen.

Nisse Spång berättar att bonden blev kvar i flera timmar på deras gård innan han hämtat sig från upplevelsen och kunde fortsätta färden hem.

För att återknyta till namnet Vargö-Mirl (ön mellan strömmarna) som är Isländska, är det väl samma forskare som velat förlägga det fornnordiska Valhall till Hästevadet.

Sant är det ju att där finns Ättestupan, där våra fäder i en grå forntid kastade sig ut. Nedanför lär också Odens damm ha legat där liken tvättades före gravsättningen. I samma område ligger ju den så kallade Domarringen och runt den ett betydande gravfält. Några hundra meter väster om samma område, vid den gamla Kartens skola, låg Randhems kyrka som byggdes under medeltiden för att stoppa den gamla barbariska hednareligionen med ättestupan. Av samma anledning byggdes Malöga kyrka vid Flygmotor i Trollhättan, en skrift om detta lär än i dag finnas i Vatikanen i Rom.

Följer man landsvägen från Karten in mot centrum av Vargön passerar man Odens väg och här fanns en vattenpump i seklets början som de omkringboende fick hämta sitt vatten ur.

Här låg även en smedja som "Bengtsson i Botten" ägde. Strax efter Odens väg, ligger "Släggelia" som fått sitt namn efter "Slägg-Oskar" vars smedja låg till höger nedanför lia.

Fortsätter man vidare upp mot centrum, kommer vi till "Fyrkanten" och det fanns även ett "Trekanten", som var beläget där Nordkroksvägen och Älgvägen möts.

I närheten av Trekanten finns Örnbergs kiosk, den första kioskbyggnaden uppfördes 1926.

Mitt emot Örnbergs kiosk ligger Vargöns järnvägsstation som i början av seklet hette Rånnums station och vars skylt anger att den ligger 58 meter över havet.

Innanför nuvarande porten på Holmens bruk ligger en liten byggnad som kallas för (Futten), här hade Margret i Futten en matservering för brukets arbetare.

I närheten av Futten låg Vargögården som var ett antal boningshus där brukets arbetare bodde, ett par hus finns fortfarande kvar på nuvarande Vargön Alloys område.

Uppe vid gamla Folkets Hus på smältverkets område, låg tre stycken hus som kallades för 7:an, 8:an och 9:an och de inrymde arbetarbostäder. 8:an är numera borta, men 7:an och 9:an finns kvar och inrymmer idag garage samt smältverkets huvudkontor.

Solveig Jörgensen/Stellan Storm

KARTEN

Frälsehemmet Karten omtalas redan på 1500-talet. År 1573 anges Per Brahe som ägare till gården. År 1564 brändes gården av danskarna. Efter Brahes död 1590 in- till 1610, då Ebba Lilliehöök gick ur tiden tillhörde Karten Rånnums rättarelag. Med rättarelag menas den förvaltning rättaren var tillsatt att ansvara över.

Vykort visande Kartens vårdhem, nu Svenska Turistföreningens anläggningar Huneberg. — Foto AB Stockholms Aero.

I slutet av 1600-talet lydde gården olika perioder under Forstena, Restad och Onsjö.

Flera kända släkter har varit ägare av Karten såsom Stenbock, Lewenhaupt m.fl. Siste ägaren som brukade gården var Max Breithaupt-Meijer som då han sålde Rånnum till Wargöns AB flyttade till Karten. Under denna tid, som slutade på 1930-talet upplevde gården sista epoken

av traditionellt herrgårdsliv. När man inbjöd till kalas då rullade droskorna dragna av fina vagnshästar fram genom allén vid Kartens skola fram till den slottssliknande byggnaden. Meijer åkte även dro-ska då han skulle till Vänersborg eller gjorde returbesök på de andra herrgårdarna. På 1920-talet byttes droskorna ut mot bilen och Meijers första bil var en Steyer med växelspaken på utsidan av bilen. Den utbyttes efter några år av en Packard.

Hemmanets gränser förändrades 1865 då UWHJ järnväg drogs fram, samt i början av 1900-talet då det markområde mellan Hästevadets ägor utgörande rasbrant ner mot kvarn och sågverkstorpet vid Kartenfallet försålades till Domänverket. Köpet innefattade också torpet vilket födde två kor. Siste torparen och sågaren var Rudolf Lood som av Domänverket arrenderade torpet, drev sågen under sommaren och arbetade i skogen vintertid. Kvarnen revs 1919 medan sågen fanns kvar till slutet av 1930. Dessa uppgifter har bifogats den karta som Sven Kristoffersson 1977 överlämnat till Västra Tunhems hembygdsförening.

Per Stenberg